

I S T O R I A L I T E R A T U R I I

R O M Â N E

DELA ORIGINI PÂNĂ ÎN PREZENT

DE

G. CĂLINESCU

BUCUREȘTI

FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1941

TABLA DE MATERII

Prefața, 5.

EPOCA VECHĂ

Secolele XVI—XVIII

INCEPUTURILE. LITERATURA DE EV MEDIU ÎNTĂRZIAT

Întăilele manuscrise și tipărituri, Formarea limbii române, 11; «Literatura» religioasă, Limba literară, 13; Elocvența: falsul necrolog, Neagoe, Varlaam, Antim Ivireanu, 15; Cronicarii moldoveni, 18; Cronicarii munteni, 31; D. Cantemir: filosof și romancier, 39; Traduceri: apocrife, medievalități întârziate, cărți de colportaj, 47; Poezia, 52; Miturile: Traian și Dochia, Miorița, Meșterul Manole Sburătorul, 61.

DESCOPERIREA OCCIDENTULUI

1779—1826

«CLASICII» ÎNTĂRZIAȚI

Occidentalizarea, 67; Văcăreștii (Ienache, Alecu, Nicolae), 71; Matei Milu, 75; Vasile Aaron și Ion Barac, 76; D. Țichindeal, 80; Ioan Budai-Deleanu, 81; Dinicu Golescu, 85; C. Conachi, 88; Comisul Vasile Pogor, 95; Gh. Asachi, 96; Vasile Fabian Bob, 111; Iancu Văcărescu, 112; Barbu Paris Mumuleanu, 118; Inceputuri de filosofie, 122; Presa, 123.

ROMANTICII

1827—1848

CĂNTĂREȚII RUINELOR. DAMNAȚII. MESSIANICII UTOPICI

Vasile Cârlova, 125; Tudor Vladimirescu, 128; I. Eliade Rădulescu, 128; Gr. Pleșoianu, 146; Gr. Alecsandrescu, 146; A. Hrisoverghi, 154; Daniil Scavinschi, 156; Mihail Cuciuran, 158; C. A. Rosetti, 159.

MESSIANICII POZITIVI

1840—1848

CONSTITUIREA SPIRITULUI CRITIC

M. Kogălniceanu, 167; N. Bălcescu, 176; Al. Russo, 182.

ANTI-BONJURIȘTII

1830—1848

CONSERVATISMUL BOIERNAȘILOR

C. Făca, 187; Zilot Românul, 188; C. Bălăcescu, 191; Colonelul Lăcusteanu, 192.

INTEMEIEREA PROZEI

1840

INTĂII UMORIȘTI

Ermiona Asachi, 195; Constantin Negruzzi, 195; Anton Pann, 206; Cilibi Moisi, 214.

ROMANTICII MACABRI ȘI EXOTICI

1842—1859

TEHNICA VERSULUI MUZICAL

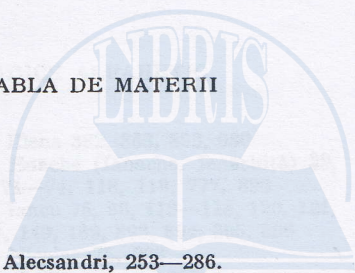
D. Bolintineanu, 215; Costache Stamat, 229.

POEZIA MĂRUNTĂ

După 1840

PATRIOȚI ȘI UNIONIȘTI

Cezar Boliac, 233; Ioan Catină, 236; Andrei Mureșanu, 237; G. Sion, 240; C. Negri, 243; D. Dăscălescu, 245; G. Săulescu, 247; C. Caragiale, 248; E. Vinterhalder, 248; D. Gusti, 248; N. Istrati, 248; Al. Pelimon, 248; C. D. Aricescu, 249; Ioan Sârbu, 249; Al. Donici, 249.

V. Alecsandri, 253—286.

VASILE ALECSANDRI

Momentul 1855

POEZIA OFICIALĂ

POEȚI MINORI

In momentul V. Alecsandri

EPOCA DOMNITORULUI CUZA

România literară, 287; Al. Sihleanu, 287; A. Biru, 289; Al. Depărățeanu, 289; G. Crețeanu, 293; M. Zamfirescu, 294; G. Baronzi, 295; N. Nicolescu, 297; Radu Ionescu, 299; I. C. Fundescu, 300; Romul Scriban, 301; N. Rucăreanu, 301; N. T. Orășanu, 302; Gh. Tăutu, 302; C. V. Carp, 302.

PROZA ȘI TEATRUL

După 1859

ESSEUL ȘI ROMANUL

Reviste, 303; Al. Odobescu, 303; N. Filimon, 309; Gr. H. Grandea, 316; B. P. Hasdeu, 320; Ion Ghica, 332; Pantazi Ghica, 337; Ioan M. Bujoreanu, 338; N. Scurtescu, 339; Matei Millo, 341.

JUNIMEA

Momentul 1870

EPOCA DOMNITORULUI CAROL

Titu Maiorescu, 343; Convorbiri literare, 364; Theodor Șerbănescu, 366; N. Schelitti, 367; Matilda Cugler, 367; D. Petrino, 368; Samson L. Bodnărescu, 370; Anton Naum, 371; D. Ollănescu-Ascanio, 372; I. Caragiani, 372; Alți poeți, 372; N. Gane, 374; Iacob Negruzzi, 377; V. Pogor, 380; Miron Pompiliu, 380; Filologi, istorici, filosofi, 383.

MIHAI EMINESCU

1850—1889

POETUL NAȚIONAL

Mihai Eminescu, 385—418.

MARII PROZATORI

Momentul 1880

PROMOȚIA RURALOR. NATURALISMUL

Ion Creangă, 419; I. L. Caragiale, 431; Ioan Slavici, 447

LITERATORUL

1880

POEZIA SOCIALĂ ȘI DECADENTĂ. ROMANUL CICLIC

Reviste antijunimiste, 455; Alexandru Macedonski, 456; Bonifaciu Florescu, 468; Carol Scrob, 469; Th. M. Stoenescu, 469; Mircea Demetriade, 469; Duiliu Zamfirescu, 470; N. Petrașcu, 479; Anghel Demetrescu, 479; Grama, Laerțiu, 480.

ARTA CU TENDINȚĂ

1881

EPIGONII LUI EMINESCU. REFRACTARII. SOCIALIȘTII

Aron Densușianu, 481; Contemporanul, 481; Sofiea Nădejde, 482; N. Beldiceanu, 482; C. Mille, 483; C. Dobrogeanu-Gherea, 484; Ronetti Roman, 488; A. Steuerman, Giordano, 490; A. Vlahuță, 490; Traian Demetrescu, 495; N. Burlănescu-Alin, 498; Anton C. Bacalbașa, 498; Paul Bujor, 499.

MICUL ROMANTISM PROVINCIAL ȘI RUSTIC

1890—1900

NUVELIȘTII. POEZIA IDILICĂ

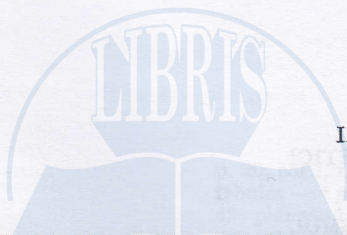
Revista nouă, 501; Barbu Delavrancea, 501; Ioan Al. Brătescu-Voinești, 509; I. A. Bassarabescu, 515; Vatra 516; G. Coșbuc, 516; Alți scriitori între 1890—1900, 524; Dimitrie Teleor, 526; O. Carp, 529; Ioan N. Roman, 529; Teatrul mărunt până la 1900, 530.

TENDINȚA NAȚIONALĂ

Momentul 1901

NOUL MESSIANISM. ANALIZA FONDULUI ETNIC

Semănătorul, 531; St. O. Iosif, 532; Octavian Goga, 535; N. Iorga, 542; M. Sadoveanu, 545; Emil Gârleanu, 561; C. Sandu-Aldea, 564; I. Agârbiceanu, 564; Ioan Paul, 565; Alți scriitori, 565; Ilarie Chendi, 566; Ion Popovici-Bănățeanu, 566; Umorul dialectal, 567; Culturalitatea Bucovinei: Mihai Teliman, Em. Grigorovitz, Stamati-Ciurea, 568.

INDRUMĂRI SPRE «CLASICISM»

1905—1916

CRITICA UNIVERSITARĂ

H. Sanielevici, 569; S. Mehedinți (Soveja), 570; Mihail Dragomirescu, 571; Ion Trivale, 571; D. Nanu, 572; G. Tutoveanu, 573; Corneliu Moldovanu, 575; Cincinat Pavelescu, 575; Epigramiști, 576; M. Codreanu, 576; P. Cerna, 578; Oreste, 578; Al. Davila, 579; G. Diamandy, 580; George Gregorian, 580; Ioan Al.-George, 581; George Murnu, 581.

TEORIA SPECIFICULUI NAȚIONAL

Momentul 1906

POPORANISMUL. GRUPUL «VIEȚII ROMÂNEȘTI»

Viața românească, 585; G. Ibrăileanu, 586; Izabela Sadoveanu, 591; Octav Botez, 591; Spiridon Popescu, 591; Calistrat Hogaș, 593; D. D. Pătrășcanu, 596; Jean Bart, 597; Constanța Marino-Moscu, 599; Dumitru C. Moruzi, 599; Radu Rosetti, 600; Gala Galaction, 601; Alice Călugăru, 603.

SIMBOLIȘTII

1905—1916

INRĂURIREA FRANCEZĂ

Vieța nouă, 605; Ștefan Pefică, 606; Iuliu C. Săvescu, 608; D. Anghel, 608; Ion Minulescu, 613; N. Davidescu, 618; Eugeniu Ștefănescu-Est, 622; Al.-T. Stamatiad, 622; Emil Isac, 623; Elena Farago, 624; Mihai Cruceanu, 626; N. Budurescu, 626; I. M. Rașcu, 626; G. V.-Bacovia, 627; Barbu Nemțeanu, 630; D. Iacobescu, 631; M. Săulescu, 631; Luca I. Caragiale, 631; D. Caracostea, 631.

LITERATURA ECLECTICĂ

Până la 1916

TEATRUL. BASMUL DRAMATIZAT

Flacăra, 633; Victor Eftimiu, 633; Caton Theodorian, 639; V. Al. Jean, 640; A. de Herz, 640; Alți dramaturgi, 641; Zaharia Bârsan, 641; Mihail Sorbul, 641; N. N. Beldiceanu, 644; I. C. Vissarion, 644; I. Dragoslav, 644; Al. Cazaban, 644; V. Demetrius, Radu Cosmin, 645; Horia Furtună, 645; G. Talaz, 646; Umoriștii: G. Ranetti, 646; P. Liciu, 646.

ROMANCIERII

1920—1930

ROMANUL GLOATEI. ROMANUL COPILĂRIEI. PROUSTIENII

Liviu Rebreanu, 647; Hortensia Papadat-Bengescu, 653; Henriette Yvonne Stahl, 658; Camil Petrescu, 658; Ionel Teodoreanu, 666; C. Stere, 673; Gib I. Mihăescu, 678; Cezar Petrescu, 681; Dem. Theodorescu, 690; Carol Ardeleanu, 690; Al. O. Teodoreanu, 691; Lucia Mantu, 695; Damian Stănoiu, 696; Gh. Brăescu, 699; I. I. Mironescu, 700; Victor Ion Popa, 701; G. M. Vlădescu, 702; Aureliu Cornea, 704; Teodor Scortescu, 705; F. Aderca, 705; I. Peltz, 708; Ury Benador, 710; Ion Călugăru, 711; I. Ludo, 712; Romulus Dianu, 712; Sergiu Dan, 713; Dragoș Protopopescu, 714.

MODERNIȘTII

Momentul 1919

SBURĂTORUL. FENOMENUL ARGHEZIAN

Eugen Lovinescu, 715; Tudor Arghezi, 724; Demostene Botez, 736; Adrian Maniu, 739; G. Topirceanu, 743; M. Sevastos, 747; Otilia Cazimir, 747; Claudia Millian, 750; Alfred Moșoiu, 750; Al. A. Philippide, 750; Camil Baltazar, 753; Aron Cotruș, 756; I. Valearian, 758; G. Bărgăuanu, 759; Virgil Moscovici, 760; D. N. Teodorescu, 761; Mihai Moșandrei, 761.

INTIMIȘTII

Momentul 1920

POEZIA PATERNITĂȚII. PROZA ETNOGRAFICĂ

G. Rotică, 763; Ignotus, 763; Emanoil Bucuța, 764; Emil Dorian, 766; Perpessicius, 767; Al. Claudiu, 770; George Dumitrescu, 770.

TRADIȚIONALIȘTII

Momentul 1923

AUTOHTONIZAREA SIMBOLISMULUI. POEZIA ROADELOR

Ion Pillat, 773; B. Fundoianu, 780; Ilarie Voronca, 782; Radu Gyr, 784; D. Ciurezu, 784; Zaharia Stancu, 786; Teodor Murășanu, 786.

ORTODOXIȘTII

Momentul 1926

ICONOGRAFIA MISTICĂ. DOCTRINA MIRACOLULUI

Nichifor Crainic, 789; Lucian Blaga, 792; V. Voiculescu, 797; Paul Sterian, 800; Sandu Tudor, 801; Ștefan I. Nenițescu, 801; Const. Goran, 801; Gândirea, 801.

DADAIȘTI. SUPRAREALIȘTI. HERMETICI

Momentul 1928

REVISTE DE AVANGARDĂ. BALCANISMUL

Tristan Tzara, 803; Urmuz, 804; Reviste de avangardă, 805; Geo Bogza, 807; Ion Barbu, 808; Ion Vinea, 811; Mateiu I. Caragiale, 813; H. Bonciu, 815; Simion Stolnicu, 816; Vladimir Streinu, 816; Eugen Jebeleanu, 817; Al. Robot, 817; Cicerone Theodorescu, 818; Horia Stamatu, 818; Dragoș Vrânceanu, 818; Ion Pogăniș, 818; Andrei Tudor, 818; Mircea Pavelescu, 819; Virgil Gheorghiu, 819; Emil Botta, 819; Ștefan Stănescu, 820; Dan Botta, 820; Constantin Nissipeanu, 820; Radu Boureanu, 821; Emil Gulian, 821; Barbu Brezianu, 821; Jacques G. Costin, 822; Suprarealiștii bucovineni, 822.

ALTE ORIENTĂRI

Momentul 1932

CRITICA SCEPTICĂ ȘI ANTICLASICĂ. CRITICA PROFESIONALĂ. MEMORIALIȘTII. NOUL ROMAN CITADIN

Paul Zarifopol, 825; M. Ralea, 827; Tudor Vianu, 828; D. I. Suchianu, 829; Pompiliu Constantinescu, 829; Șerban Cioculescu, 830; Octav Șuluțiu, 831; Istoriografia literară universitară, 831; Alți critici, 831; Impresii de călătorie, eseu, 831; I. Petrovici, 832; Gh. I. Brătianu, 832; Al. Rosetti, 832; Proza documentară: Eugen Goga, 833; Constantin Kirișescu, 833; Sărmanul Klopștock (P. Mihăescu), 833; Gh. D. Mugur, 834; N. D. Cocea, 834; Vasile Savel, 834; Ludovic Dauș, 834; D. V. Barnoschi, 834; Sandu Teleajen, 835; Teatrul, 835; Mircea Dem. Rădulescu, 835; G. Ciprian, 835; Tudor Mușatescu, 836; George Mihail-Zamfirescu, 837; N. M. Condiescu și alții, 838; G. Călinescu, 838; Victor Papilian, 842; Stejar Ionescu, 843; Alexandru Mironescu, 843; Alexandru Sahia, 843; Mircea Damian și umorul proletar, 843; N. Crevedia și literatura dialectală, 844; Ion Iovescu, 845; Mihail Lungianu, 845; George Dorul Dumitrescu, 845; B. Iordan, 846; Pavel Dan, 846; Al. Lascarov-Moldovanu, 846; G. Banea, 846; Radu Todoran, 847; Romanul popular: Mihail Drumeș, Petru Bellu, 847; Literatura feminină: Florica Mumuianu, 847; Florica Obogeanu, 847; Maria Banuș, 847; Reymonde Han, 847; Igena Floru, 848; Lucreția Petrescu, 848; Ticu Archip, 849; Georgeta Mircea Cancicov, 849; Lucia Demetrius, 850; Profira Sadoveanu, 851; Sanda Movilă, Sidonia Drăgușanu, Ioana Postelnicu, 851; Poezia profesiunilor, 851; Fabula: Vasile Militaru, 852; Alți poeți: V. Ciocâlțeu, etc., 852; Tuberculoșii: Ioan Ciorănescu, Alex. Călinescu, N. Milcu, 853; Eseniniștii: G. Lesnea, 854; Virgil Carianopol, 855; Vladimir Cavarnali, 855; Basarabeni: Alexei Mateevici, 855; Pan. Halippa, 856; Tudor Plop-Ulmanu, 856; Bogdan Istru, 856; Ardelenii: Emil Giurgiuca, 856; Grigore Popa, 856; Ștefan Popescu, 857; I. O. Suceveanu, 857; C. Argintaru, 857; Ion Th. Ilea, 857; V. Copilu-Cheatră, 857; George A. Petre, 857; Poeți moderați: Gherghinescu Vania, 858; Matei Alexandrescu, 858; Petru Stati, 858; Poeți tineri: Ștefan Baciu, 858; Teodor Scarlat, 858; Alexandru Raicu, 858; George Fonea, 858; Ion Sofia Manolescu, 858; Aurel Marin, 859; Mircea Badea, 859; Traducători, 859.

NOUA GENERAȚIE

Momentul 1933

FILOSOFIA «NELINIȘTII» ȘI A «AVENTURII». LITERATURA «EXPERIENȚELOR»

Filosofii, 861; Filosofii-mituri: N. Iorga, Vasile Pârvan, 862; Lucian Blaga, 864; Nae Ionescu, 866; Grupul «Crinului Alb», 867; M. Eliade, 868; D. D. Roșca, 868; Emil Cioran, 868; Petru P. Ionescu, 869; Bucur Țincu, 869; Ilie N. Lungulescu, 870; Vasile V. Georgescu, 870; Romancierii: Mircea Eliade, 870; Mihail Celarianu, 874; Anton Holban, 857; Mihail Sebastian, 876; C. Fântâneru, 878; Mircea Gesticone, 878; Anișoara Odeanu, 879; Dan Petrașincu, 879; M. Blecher, 880; Mihail Șerban, 880; Petru Manoliu, 880; Pericle Martinescu, 880; T. C. Stan, 880; Ion Biberi, 880; George Acsinteanu, 881; Revistele «noului generații», 881; Scriitori români de l. străină, 883.

SPECIFICUL NAȚIONAL

885

BIBLIOGRAFIE

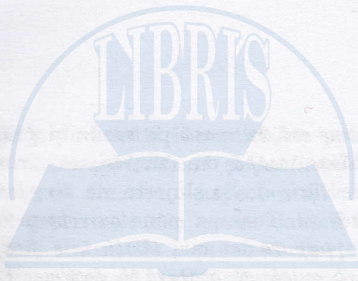
889

INDICE

931

TABLA DE MATERII

945

EPOCA VECHĂ

SECOLELE XVI—XVIII

ÎNCEPUTURILE. LITERATURA DE EV MEDIU ÎNTĂRZIAT.

INTĂIELE MANUSCRISE ȘI TIPĂRITURI. — FORMAREA LIMBII ROMÂNE.

Ceea ce jurământul dela Strasbourg (842) este pentru limba franceză și cartă capuană (960) pentru cea italiană, au crezut unii că pot înfățișa pentru limba română cuvintele *torna, torna, fratre* (τόρνα, τόρνα, φράτρε) pe care, după *Cronografia bizantinului* Theophan, le-ar fi strigat la anul 579 un soldat din armata condusă de Martin și Comentiolus împotriva Avarilor. Adevărul este că vorbele acestea n'au niciunul din caracterele esențiale limbii române și sunt numai niște vestigii de graiu romanic. Din împrejurări vitrege, primele documente sigure și abundente sunt cu totul târzii, dintr'o vreme când graiul era de mult închegat. Uzul limbii slavone în biserică și în cancelarii a întârziat apariția textelor române, care (înlăturând indicațiile mai vechi dar netextuale) sunt din secolul XVI.

Scrisoarea câmpulungeanului Neacșu către judele Hanăș Bengner al Brașovului, din 1521, rămâne deocamdată întâiul răvaș românesc cunoscut:

«... dau știre domnie tale za lucrul Turcilor cum am auzit eu că împăratul au eșit den Sofiia, și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre; *ipac* să știi domniia ta că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce știi și domniia ta pre Dunăre în sus; *ipac* să știi că bagă den tote orașele câte 50 de omin, să fie în ajutor în corăbii; *ipac* să știi cumu se-au prins nește meșteri den Tarigrad cum vor treace aceale corăbii la locul cela strimtul ce știi și domniia ta». Etc.

De aci încolo folosirea scrierii române e din ce în ce mai deasă și textele se înmulțesc. Un deosebit interes nu numai lingvistic, ci și literar, îl înfățișează scrisorile românești dela sfârșitul secolului XVI și începutul veacului următor aflate în arhivele Bistriței, caracteristice prin stereotipia naivă a stilului, în care se amestecă proșpețimi orale. Egumenul mănăstirii Moldovița scrie, la 30 Iunie 1592, așa prietenului său «celui iubit» Budaki Gașpar, birăul de Bistrița (în transcriere simplificată):

«... Derept aceea rugăm pre domnia voastră se puteți face ca se ne tocmim binișor, că iaste sminteală amânduror țărilor; chibzuiți domniavoastră, că seș înțelepți mai vârtos. Și acmu iară dăm știre domniilor voastre că vrem se tremitem oile în munte. Deci vă rugăm ca pre ai noștri dulci priiatini se ne daț a ști ca și pân' acmu, se știm avea-vrem vr'o pagubă, au ba? Că noi avem nedeajde numai pre domniavoastră, e, de vrem avea pagubă, noi vrem ținea de cătră domniavoastră de nu veș da noao a ști, căci că ne seș priiatin mult-nedejdiutori, și avem nedeajde pre domniavoastră se daț noao a ști de toate. De aceasta dăm știre și rugăm pre domniile voastre. Și se fiț sănătoș cu toț oamenii voștri într'ani mulți și buni, amin».

În acel veac apar și întâiele texte mai lungi (mss. și tipărituri) în limba română, însă în afara culturii oficiale, care era slavonă. Cele două voevodate erau chiar un fel de centre ale ortodoxismului în această latinească a lumii slave, și prin mănăstiri «pisari» sau «diaci» copiau cu frumoasă caligrafie texte bisericești, ornamentate cu ingenioase inițiale de lujeri împlețiți, în preajma cărora se lasă câteodată un somptuos păun, și apoi legate în scoarțe groase, învelite în catifea ori piele sau ferecate în argint. Dela popa Nicodim, întemeietor al Tismanei, a rămas o *Evanghelie* scrisă în 1405. În mănăstirea Neamțul s'a copiat în 1429 un *Evangheliar*. Un alt *Evangheliar* e dela mănăstirea Homorului, din 1473, și înfățișează pe Ștefan cel Mare închinând cartea Fecioarei Maria. Curând se introduse și tiparul și din teascurile călugărului sârb Macarie ieși în 1508, din porunca lui Radu-Vodă, dar sub domnia lui Mihnea în vreo mănăstire muntească un *Liturghier* slavon, după care urmează și alte cărți. Tipografia lui Macarie n'a dăinuit, precum n'a avut viață nici tiparnița lui Dimitrie Liubavici din Târgoviște (1545—47). Aproape un veac de stagnare urmează în care însă tot pe teritoriul românesc, dar în Transilvania, apar întâiele cărți românești.

Aceste cărți sunt în bună parte tipăriți a unor texte religioase române care începuseră să circule în urma propagandei husite, luterane și calvine în partea de sus și de jos a Ardealului. Pentru a putea capta pe preoții români, propagandiștii căutau a le folosi limba națională. Astfel o psaltire, găsită de Asachi, și în care se strecoară un discret «filioque», formează vestitul mss. numit *Psaltirea scheiană*, al cărui original transmis printr'o copie dela mijlocului secolului XVI ar fi din a doua jumătate a veacului dinainte. La Voroneț s'a găsit o copie de pe «Faptele apostolilor» reproducând un text din același veac al XV-lea. Este așa zisul *Codice Voronețean*. Întâia tipăritură română semnalată în Ardeal, un *Catechism* imprimat la Sibiu în 1544 după o traducere din nemțește, s'a pierdut, însă a rămas copia lui manuscrisă, făcută de popa Grigore din Măhaciu (*Codicele Sturdzan*). Judele brașovean Hanăș Beagner (Hans Benkner) aduse la Brașov cu intenții propagandistice, dar și comerciale, pe diaconul «Coresi ot Trăgoviște» spre a tipări cărți române și slavone. Ajutat de un Tudor diacul, acesta începu la 3 Mai 1560 tipărirea unui *Tetraevanghel* românesc, după ce în 1559 scosese un *Catechism*. Urmează, în aceeași limbă, un *Apostol (Praxiu)* în 1563, un *Molitvenic* (la oaltă și după un *Tâlc al Evangheliilor* sau *Cazanie*) în 1564, două *Psaltiri* (1570, 1577), din care ultima, slavo-română, etc. Coresi este după toate semnele un simplu

Traian, litografie Voneberg.

Colecția Odobescu. B. A. R.

tipograf care se slujește de tâlmăciri mai vechi. Toate acestea sunt de un mare interes cultural și lingvistic, dar de o valoare estetică nulă.

Că limba în structura și lexicul ei fundamental este latină pare un fapt izbitor. Înraurirea slavonă, cam masivă, rătăcește totuși pe străinul de graiu neo-latin nepregătit filologiceste. Din punct de vedere estetic varietatea și specificitatea infiltrațiilor dau limbii române miresmele ei proprii și se pot până la un punct prevedea efectele literare ale frazei prin simpla analiză a lexicului sub raportul originii. Astfel tot ce privește situarea omului pe pământ și sub astre, ca ființă liberă, civilă, cu instituții și viață economică elementară, categoriile existenței în sfârșit intră în zona latină.

Românul crede în Dumnezeu, în îngeri, în zâne și a fost botezat de preot la biserică, unde duminica, mai ales bătrân, își face cruce și se roagă. El nu e păgân, căci vede deasupra lui pe cer, soarele, luna și stelele și nici sălbatic. E domn, om vechiu de cetate și țărăn, având o țară, o lege, ascultând de un împărat. Având pământ, lucrează, face arătură, semănătură, mănuește sapa, secera, împinge boii. Seamănă secară, trifoi, cânepă. La pădure, la munte, la șes, încalcă pe cal sau se duce pedestru ori cu carul. Toamna pe ploaie, vânt, ceață, fulger, iarna pe ger de crapă pietrele stă la adăpost. Are casă cu scoarțe pe pereți, cu ușă, o curte, un staul, un câine, vacă cu lapte, scroață, oi, găini. Dela fântână aduce apă cu ulciorul ori cu

găleata. De-i e foame stă la masă pe scaun și prânzește ori cinează, mâncând pâine, ceapă cu sare, ai, caș, carne fiartă în oală sau friptă pe tăciuni. Se slujește de lingură, mestecă și înghite îmbucătura încet. Toamna pune curechi în dute ale cărei doage le astupă cu papură iar mai târziu taie și afumă porcul. Seara își așterne, se culcă, se acoperă și doarme. Umblă desculț sau încălțat, se purecă, se scarpină, se scaldă, se îmbăiază, se tunde, pune cămașă, se îmbracă. Are simțire, cuget și-i place când păsările cântă în arbori, când înfloresc și înverzesc pomii, merii, cireșii. Dacă e înăcrit, amărit, zice din frunză și din ceteră. În tinereță merge în peșit și-și alege muiere, făcând nuntă. Are socru, soacră, părinți, frate, soră, nepoți, feciori, cumnați, fini. Mortul se pune în mormânt și femeile îl bocesc. Corpul are oase, sânge, cap, frunte, tâmpă, ochi, urechi, rost, dinți, limbă, barbă, mustăți, piept, spinare, șale, mâțe, buric, pulpe, genunchi și insul e gras, vârtos, păros, pântecos, subțire, întreg după cum e cazul. Bărbatul se face luntre și punte toate zilele săptămânii (luni, marți etc.), aleargă, înșeauă și închingă calul, încarcă carul, bate fierul, arama, e păcurar; vinde, cumpără, împrumută. Femeia coase având ac, ață, foarfece, scarmână lână, toarce, mulge, scutură, șterge, merge prin vecini. Aceste fraze prin vechimea lexicului au o demnitate abstractă.

Fondul slavon izbește numaidecât prin sunetele găngăvite, găfâte, sumbre, de un grotesc trist adeseori, prin culoarea grea care duce de obicei la vorbirea « neaoșă ». Fie printrucă vin dela un popor mocnit, închis la suflet, cu ideea mai grea și încărcat de toate nelămuririle migrației, fie din cauză că autohtonul a împrumutat acele cuvinte care notau o stare nouă de lucruri, vocabularul de origină slavonă exprimă pierderea demnității umane, inegalitatea, raporturile aspre de atârnare, umilinta, necesitatea. Stăpâni nedoriți au venit siluind sufletele, trezind mizantropia. Multe cuvinte arată infirmități sufletești și trupesti și sunt apte pentru pictarea monstruosului: mârșav, scârnav, trândav, găngav, gârbov, cărn, pleșuv, curvar, năuc, prost, tâmp. Acum stau față în față noul jupân și stăpân (care e bogat, lacom, mândru, dârz, strașnic, grozav, năpraznic) și robul: sărac, slab, blajin. Dela stăpân îți vin, când ești slugă, toate relele: bazaconia, munca, osânda, truda, ostenirea, iânjirea, boala, scârba, năpasta, năcazul, ciuda, jinduirea, jertfa, ponosul, jalea, pacostea. Stăpânul te plătește, te hrănește, te miluește, te dăruiește. Lui te jeluiești, te iângui, te smeriești. Cu el te sfădești și ai pricină. El te dojenește, te căznește, te muncește, te obiđuiește, te prigonește, te hulește, te gonește, te izbește, te răzbește, te sărobește, te strivește, te prăpădește, te smintește, te belește. Alte cuvinte trezesc teroarea mișcărilor turburi de adunări umane (gloată, grămadă, ceată, norod, pâl) calamitățile (potop, pojar, vișor, prăpăd, răzmeriță, răscoală, răzvrătire, pribegire), cu sonori ce înspăimântă (răcnire, hohotire, plescăire) sau intră în lumea haoticului, a groazei infernale și eschatologice (primejdie, taină, clătire, nălcuire, prăpastie, beznă, iad).

Chiar din întâiele ungurisme rezultă nuanța de îmbogățire a observației. În partea cu Unguri sunt meșteșugurile, produsele hârniceii umane: ferăstrae, hârdae, barde, hamuri, lacăte, zăbale, ilăuri. Acolo sunt orașele cu belșuguri, gazdele mari și formalitățile pargărești (hotar, vamă). Dai seamă, ai nevoie de chezaș și plătești bir. Acolo cheltuiești și bei aldămașul pe la făgădate. Atitudinea specifică a poporului maghiar a fost tradusă în propriile lui cuvinte. Toate ale Ungurului sunt uriașe, el te uluește, fiindcă-i de neam și e gingaș, plin de gânduri și de alean, deși suduește.

Turcismele vechi cuprind noțiuni de interior oriental, obiecte de bazar (conac, fânar, cazan, tîpsie, ballag, fîldeș, catifea). Cu vremea au pătruns termenii de alaiu otoman, de

funcții pompoase, de bucătărie exotică, de petreceri indecente, de *pezevenglăcuri*, *caraghiozlăcuri* și *pehliwânii*. Intrebuițarea acestor elemente dă frazei un aspect multicolor și bufon.

Dimpotrivă grecismele din epoca fanariotă, cu efect mai totdeauna subtil umoristic, reprezintă fineța suflotească excesivă, pretenția culturală, prețiozitatea, sofistica, *apelpisirea*.

Compararea unor vocabule însemnând procese psihice elementare este instructivă. *Dorul* autohton e o stare de nostalgie senină, *cheful* oriental e o exaltare monotonă, stătătoare, *jalea* slavă e depresivă și dureroasă, *aleanul* unguresc e exuberant, chiuitor. *Cugetul* latin e «curat», aplicându-se la el noțiunea largă de conștiință, ungurescul *gând* este numai «ascuns», reprezentând o meditație prelungă, inaparentă. *Gândul* poate fi cu *vicleșug*.

Amestecul de cuvinte de originile cele mai felurite, privind atât obiectul cât și subiectul (inteligibilul e mai ales latin, iraționalul neologistic), cu păstrarea nuanțelor, dă limbii române o bogăție extraordinară de colori lirice, în ciuda unei aparente sărăcii cantitative. Accentele psihice se schimbă de asemeni cu repeziciune în frază pe măsură ce se desfășoară impasibilele latinități, smeritele găngăveli slave, răstelile maghiare, caraghiozlăcurile turce, grecismele peltice.

«LITERATURA» RELIGIOASĂ. LIMBA LITERARĂ.

Ceea ce, dintr'un explicabil bovarism, istoricii au numit până acum «literatură» religioasă, nu are nicio legătură cu creațiunea oricât de minimă, așa cum e cazul cu poemele biblice și hagiografice franceze (*Patimile*, *Viața sfântului Léger*) sau cu germanicul *Heliant*. Această așa zisă literatură nu cuprinde altceva decât cărțile trebuitoare preotului în slujba sa, traduse în românește. Pentru istoria bisericii naționale și a tiparului, pentru istoria culturii într'un cuvânt, ea e de sigur foarte importantă. Cu mult mai târziu, vor apărea ca niște medievalități întârziate, fantazările epico-lirice în jurul miturilor creștine. Deocamdată în secolele XVII și XVIII «operele» religioase sunt *Psaltirea*, ca parte preferată din *Vechiul Testament*, cele patru evanghelii (*Tetraevanghel*, *Evanghelie*, *Evangheliar*), Faptele apostolilor (*Apostol*, *Praxiu*), toate aceste adunate câteodată în *Biblie*. Apoi vin *Cazaniile* (evangheliile învățătoare, evangheliile cu tâlc) ce sunt un soi de predici pe marginea temeii liturgice a zilei respective. Libertatea oratorică este înlăturată, întru cât aceste omelii fixe, făcând parte din ritual, sunt extrageri și compilații. După aceea vin cărțile trebuitoare preotului în amănuntele cultului, *Liturgiile* (*Slujebnice*) și *Molitvenicele* (*Trebnice*, *Eucologhii* cuprinzând ritualul tainelor: botez, mir, nuntă, etc.). La acestea se adaugă *Viețile sfinților*, *Mineiele* (cele din urmă: vieți cu cântările și troparele respective), *Patericele* (vieți de pustnici), în fine opere dogmatice și didactice (catechisme, «mistirii», chiar unele discuții și polemice), cărțile de rugăciuni și alte asemenea. Interesul global al acestor cărți e doar în direcția formării limbii literare.

Dorind să se illustreze în lumea ortodoxă și să împartă cărți sfinte la toți cei ascultând cuvântul Domnului în limba slavonă, «fie Moldovlahi și Ungrovlahi, Ruși, Sârbi și Bulgari», Matei Basarab trimise un călugăr la Chiev, cu scrisoare pentru mitropolitul de origine română Petru Movilă, să cumpere tiparniță. Fură aduse din Rusia-Mică cinci feluri de literă iar tipografiile importate odată cu uneltele fură așezați la Câmpulung. Astfel în locul tiparului de proveniență venețiană, începu să intre în funcțiune litera mai urită a Ucrainenilor. Întâia carte, scoasă în 1635, e un *Molitvenic* slavon, cu o epigramă slavonă la stema țării de Udriște Năsturel și cu (întrte altele) un mesagiu al Domnului însuși către lumea ortodoxă. Au

Un ostaș român din timpul lui Ștefăniță IV, 1523.

Colecția Șaraga. B. A. R.

urmat două psaltiri slavone, după care, în 1640, apărură la Govora, unde se mutase tipografia, *Pravila* («direptătoriu de lege») tălmăcită, după un nomocanon slav de Mihail Moxalie. Urii (Udriște) Năsturel «ot Fierești» își transportă aici ver-surile din Molitvenic.

Vasile Lupu, în Moldova, nu mai puțin ambițios, întemeiasă tot cu ajutorul lui Petru Movilă o tipografie în mănăstirea Trei-Ierarhi. Întâia operă ieșită din aceste teascuri de care avem cunoștință indirect (căci s'a pierdut) este *Decretul sinodal* al Patriarhului Partenie, venit la Iași să prezideze consiliul anti-calvin. Textul era grecesc și a apărut în 1642. La 1643 ieși *Carte românească de învățătură dumenecele preste an* care este o culegere de cazanii tălmăcite din «limba slovenească» de Mitropolitul Varlaam. Cuvântul lui Vasile Vodă e mult mai fericit ca al lui Mateiu:

«Io Vasilie Voevod cu darul lui Dumnezău țitoriu și birutoriu și domn a toată țara Moldovei, dar și milă și pace și spăsenie a toată semenția românească pretutinderea ce să află pravoslavnici într'aciasta limbă cu toată inima cearem dela domnul Dumnezău și izbăvitoriu nostru Is. Hs.»

De acum încolo tipografiile din cele două țări scot fără încetare cărți românești. Muntenia: *Evanghelia învățătoare*,

Govora, 1642; *Învățătură*, Câmpulung, 1642; *Evanghelie învățătoare*, Mănăstirea Dealului, 1644; *Pogribania preoților*, Târgoviște, 1650; *Mystirio sau sacrament*, Târgoviște, 1651; *Indereptarea legii*, Târgoviște, 1652; *Târnosanie*, Târgoviște, 1652; *Cheia înțelesului*, București, 1678; *Liturghie*, București, 1680; *Evanghelia*, București, 1682; *Apostol*, București, 1683. Moldova: *Șapte taine*, Iași, 1644; *Răspunsurile Mitr. Varlaam la Catechismul calvinesc*, Iași, 1645; *Pravile împărătești*, Iași, 1646; *Dumnezeiasca liturghie*, Iași, 1679; *Psaltirea dențăles*, Iași, 1680; *Molitvănic dențăles*, Iași, 1681; *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682—86; *Liturghie și rugăciuni*, Iași, 1683; *Octoih*, Iași, 1683 (?); *Parimiile*, Iași, 1683. (toate cărțile moldovene dela 1679 încolo fiind ieșite din condeiu lui Dosofteiu). În Ardeal unde în 1582 se tipărise la Orăștie o *Paliia* (Geneza), se scot cărți în deosebi la Bălgrad (Alba-Iulia). Acolo în 1640 ar fi ieșit un *Catechism calvinesc* de care avea să se indigneze Varlaam. În *Evanghelia cu învățătură* (Bălgrad, 1641), arhimitropolitul Ghenadie declară că un « dascăl popa Dobre » « au venit diin țara rumânească de au făcut tipare aice în ardel... ». Punctul culminant în aceste serii îl formează *Biblia* dela București, a lui Șerban Cantacuzino, din 1688, care este pentru limba română ceea ce este pentru cea germană Biblia lui Martin Luther. Tor ce urmează interesează stricta istorie a tiparului.

Prefețele acestor tipărituri sunt originale însă stereotipe, încălcite. În ele răsună câteodată noțiunea de unitate a limbii. Astfel mitropolitul ardelean Simion Ștefan, în *Noul Testament* dela Alba-Iulia (1648) constatând cu amărăciune existența dialectelor (« Rumânii nu grăesc în toate țările într'un chip, încă neci într'o țară toți într'un chip; pentru aceeaia cu nevoie

poate să scrie cineva să înțeleagă un lucru unii într'un chip, alții într'alt chip ») este pentru un instrument de circulație obștească:

«... Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii accia sânt buni carii îmblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sânt bune carele le înțeleg toți. Noi drept aceeaia ne-am silit, de în cât am putut, să izvodim așa cum să înțeleagă toți, iară să [dacă] nu vor înțeleage toți nu-i de vina noastră, cei de vina celuia ce-au răsfirat rumânii printr'alte țări, de ș'au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăescu toți într'un chip ».

De altfel mitropolitul nostru are și noțiunea neologismului și găsește cu cale să împrumute din grecește (așa cum au făcut — zice el — și alte limbi) cuvinte ca *synagoga*, *publican*, *gangrena* « carele nu ș'au știu rumânește ce sânt ».

În precuvântarea erudită la *Biblia* din 1688, cartea este oferită ca o lumină « în sfașnic » Românilor de preste tot: « Rumânilor, Moldoveanilor și Ugro-Vlahilor ». Și de fapt *Biblia* apare ca un document de consolidare a limbii literare. Textul este viu și azi:

« De'nceput au făcut Dumnezeu ceriul și pământul. Iară pământul era nevăzut și netocmit, și întunecare zăcea deasupra preste cel fără de fund, și Duhul lui Dumnezeu să purta deasupra apei. Și zise Dumnezeu să să facă lumină, și să facă lumină. Și văzu Dumnezeu lumina că iaste bună și osebă Dumnezeu între mijlocul luminii, și între mijlocul întunecarecului. Și numi Dumnezeu lumina zio, și întunecarecul numi noapte ».

Graul coagulant al limbii literare române este acela muntenesc, care este dialectul nostru toscanic. Explicația ar putea fi găsită în faptul că Muntenia se află cam în centrul teritoriului de formație al limbii române care se stabilește acum în Oltenia, Banat, Ardeal, Muntenia, Moldova de Jos, Dobrogea, zona danubiană. Dar factorul psihic (oricare ar fi cauzele) e mai lămuritor. Munteanul central și subcarpatic nu are « accent » și dacă în mahalalele Bucureștilor și în satele împrejmuitoare se vorbește o varietate destul de trivială (nu însă fără posibilități pentru umorist) Munteanul cult ajunge cu ușurință la un limbaj canonic, protocolar. Muntenia este apoi totalitară și asimilistă.

Aci nu se exaltă bunurile locale în contra provinciilor ci dimpotrivă se primește cu o legitimă mândrie ca un bun propriu (și nu, se înțelege, fără o pretenție de superioritate politică) tot ce se înfăptuește pe întregul teritoriu românesc, împrumutându-se cu satisfacție forme lingvistice de pretutindeni. Foarte adesea Ardelenii și Bucovenii au privit cetatea lui Bucur ca pe o Sodomă, putredă de bizantinism, iar Moldovenii au vorbit cu maliție de « țigănia » ei. Muntenii ascultă cu filosofie aceste învinuiri și cultivă cordial nevinovatele defăimări, uneori asociindu-se la ele, realizând astfel aceea uimitoare unitate a poporului român. Ardelenii, Moldovenii sunt regionalști, în înțelesul moderat și folositor că-și iubesc cu precădere provincia lor, căutând a-i dovedi întâietatea. Față de săracul dialect muntean, limba țaranului ardelean și mai cu seamă a Moldoveanului sunt pe o treaptă superioară. Bine observat într'un moment de echilibru graiul moldovenesc, prin moliciumea tonurilor sale, e dela sine artistic. Un Niculce, un Creangă în Muntenia sunt mai greu de așteptat. Când vine vorba de a se exprima logic, de a observa fenomenele interioare, Moldoveanul e în primejdia de a rămâne artist, de a stendhaliza în limba lui Rabelais. Decolorarea și aspirarea prin muntenism se impune atunci. Într'un cuvânt sevele limbii vin mai ales din Moldova și din Ardeal, dar Muntenia le trece prin sită și le sublimează, scoțând din ele un mijloc de expresie curent.

Trecutul în imaginația romanticilor: Locuitor din Dacia.
Colecția Șaraga. B. A. R.